

STAVOVI GRAĐANA I GRAĐANKI O MOGUĆNOSTIMA UČEŠĆA U PROCESU PROSTORNOG I URBANISTIČKOG PLANIRANJA U SRBIJI

Milica Lukić¹

Apstrakt: Zakonom o planiranju i izgradnji definisana su načela uređenja i korišćenje prostora među kojima se nalazi i načelo *učesća javnosti*. Istim Zakonom definisan je i postupak sprovođenja ranog javnog uvida i javnog uvida. Kada je *rani javni uvid* postao deo procesa izrade planskih dokumenata najavljen je kao dodatni vid učesća javnosti koji je trebao da unapredi proces donošenja odluka. Godinama kasnije čini se da se položaj građana i građanki Republike Srbije u ovom procesu ne menja. U radu su predstavljeni rezultati anketnog istraživanja kojim su ispitani stavovi javnosti o mogućnostima učesća građana i građanki u procesu prostornog i urbanističkog planiranja u Srbiji. Istraživanje je sprovedeno u septembru 2021. godine i obuhvatilo je 508 osoba. Rezultati ukazuju na generalno nepovoljno stanje: 80.5% ispitanika i ispitanica nikada nije učestvovalo niti na ranom javnom uvidu, niti na javnom uvidu, a čak 86.4% nikada nije učestvovalo na javnoj prezentaciji nekog planskog dokumenta. Zabeležen je visok udeo onih koji ne znaju ili nisu sigurni da li javnost uopšte ima pravo učesća u procesu planiranja (više od 36%), a 27.8% ispitanih ne zna za postojanje Zakona o planiranju i izgradnji. Takođe, 79.7% osoba navodi da nema poverenje u nadležne institucije ni na lokalnom, ni na nacionalnom nivou. Najveće kritike javnosti u ovom slučaju upućene su upravo na račun institucionalnog okvira - 83% građana smatra da nadležne institucije u Srbiji svojim delovanjem ne omogućavaju adekvatno učesće javnosti u prostornom i urbanističkom planiranju. Značajan stepen nepoverenja javnosti javlja se i u odnosu prema stručnjacima koji učestvuju u izradi planskih dokumenata - čak 31.9% građana i građanki nema poverenja u struku.

ključne reči: javnost, učesće, prostorno i urbanističko planiranje, anketa, Srbija

UVOD

U razvijenim demokratskim društvima građani zahtevaju da budu maksimalno uključeni u proces donošenja odluka koje imaju direktan uticaj na njihovo blagostanje i kvalitet života u toj zajednici, bez obzira da li se govori o odlukama koje se donose za lokalni, regionalni ili nacionalni nivo (Maričić i dr., 2018). To je zapravo jedan od osnovnih preduslova, koji se mora sprovesti u našoj zemlji ukoliko Srbiju zaista želimo nazivati demokratskom državom. Kako i sami autori "Vodiča za participaciju u planiranju urbanog razvoja" (2013) navode, participacija je ukorenjena u tradiciju planiranja u Srbiji još od 1970-tih godina, ali se na nju danas gleda kao na relikt prethodnog vremena u kome su planeri imali veću moć, a samim tim i veću efikasnost.

---

1 Univerzitet u Beogradu – Geografski fakultet, email: micalukic92@yahoo.com

Pitanje "učešća javnosti" se često pokreće u javnom diskursu, stručnim zasedanjima i političkoj komunikaciji. Učešće javnosti u procesu donošenja odluka, posebno ako govorimo o domenu prostornog i urbanističkog planiranja su zakonski zagarantovana prava svakog građanina i građanke Republike Srbije, prema Zakonu o planiranju i izgradnji. Osim zakonske utemeljenosti, ovo pitanje se pokreće i izučava na visokoškolskim ustanovama u našoj zemlji, važna je tema nevladinog sektora, česta je tema konferencija, okruglih stolova i tribina, deo je govora i predizbornih obećanja vodećih političkih partija, ali i onih opozicionih. Ipak, čini se da se položaj građana i građanki Srbije u ovom procesu ne menja, da se odluke često donose bez zaista pravog i istinskog učešća javnosti, te da građani polako gube nadu da mogu biti ravnopravan akter u odlučivanju. U martu 2020. godine predstavljena je analiza "Pozicije građana u razvoju i planiranju gradova – mogućnosti građana da utiču na proces izrade planskih dokumenata" (RERI), kojom su sistemski prikazane sve faze procesa urbanog planiranja kako bi se ispitala pozicija građana i građanki u tom procesu. Na kraju analize date su smernice i moguća rešenja za unapređenje položaja građana u procesu donošenja odluka. Civilni sektor aktivno učestvuje u borbi za građanska prava, ali pitanje je da li ovakve analize, smernice i preporuke dolaze do onih koji donose odluke, i čak ukoliko dođu do njih da li ih oni zaista razumeju i žele da ih primene? Gde sistem zakazuje i zbog čega se građani osećaju sve više isključeno i izigrano? Zbog čega sve češće čujemo da danas vlada "investitorski urbanizam" i zašto je "privatni interes" nadvladao javni? Petovar i Vujošević (2008) su možda pogodili jedan od uzroka tih problema, te hrabro istakli da se "planeri pretvaraju da ne primećuju ovakve radikalne promene, pa i nadalje sopstveni profesionalni angažman obavijaju aurom javnih odnosno opštih interesa, iako zapravo praktikuju puko strančarstvo i rade u korist raznih parcijalnih interesa".

CILJEVI, VREMENSKI OKVIR I UZORAK ISTRAŽIVANJA

Cilj istraživanja bio je ispitivanje stavova, mišljenja, iskustva i (ne)zadovoljstva šire javnosti, odnosno građana i građanki mogućnostima učešća u procesu prostornog i urbanističkog planiranja u Srbiji. Istraživanje je sprovedeno upotrebom anketnog upitnika koji se sastojao od 16 pitanja – prvih 15 zatvorenog tipa, i poslednje koje je dato kao otvoreno sa ciljem da ispitanici i ispitanice dobiju dodatni prostor da iskažu neka svoja dodatna zapažanja i stavove ukoliko žele. Pitanja su metodski raspoređena u okviru dve grupe ispitivanja varijabli. Prva tri pitanja (pitanja br. 1, 2 i 3) odnosila su se na opšte karakteristike učesnika i učesnica (starosna grupa, rod i tip naselja u kojima žive). Ostala pitanja bila su direktno vezana sa problematiku istraživanja (pitanja br. 4 - 16). Aneka je bila anonimna i odgovori su prikupljeni elektronskim putem (online upitnik Google Forms). Anketiranje je sprovedeno u periodu 16.-26. septembar 2021. godine. Obuhvaćeno je 508 osoba, od čega 66.9% ženskog roda, 32.7% muškog roda i 0.4% onih koji su za svoj rod odabrali opciju drugo. Od ukupnog broja anketiranih 89.6% živi u gradskim naseljima, dok 10.4% ispitanika i ispitanica živi u seoskim naseljima. Starosna struktura anketiranih je raznolika, obuhvaćene su osobe starije od 18 godina i to u sledećim starosnim grupama: 18-24 (6.9%), 25-34 (31.9%), 35-44 (29.5%), 45-54 (15.4%), 55-64 (13.4%), 65+ (3%).

Rezultati ovog istraživanja mogu biti od značaja kako za donosiocje odluka, tako i za stručnu javnost, jer kroz vrlo konkretna i koncizna pitanja i odgovore daje opšti uvid u javno menje i stavove građana i građanki o ovako značajnoj temi. Ipak, postoje određeni nedostaci sprovedene metode koje treba istaći. Pre svega broj ispitanika iznosi 508 osoba, a ukoliko želimo da dobijemo potpuni uvid u stavove javnosti, obuhvat građana mora biti bar do nekoliko puta veći. Drugo, anketirani su mahom stanovnici i stanovnice gradskih naselja. Svega 10.4% stanovnika seoskih naselja je učestvovalo jer elektronski upitnik nije najadekvatniji mehanizam za anketiranje ove grupe građana. Osobe koje žive u ruralnim područjima ređe koriste internet u odnosu na stanovništvo gradskih naselja, te je sa ovom grupom građana možda najefikasnije obaviti anketiranje telefonskim putem ili uživo na terenu. Takođe, nisu razmatrane obrazovna i ekonomska struktura učesnika i učesnica (stečeni nivo obrazovanja, visina mesečnih primanja, stopa (ne)zaposlenosti itd.). Ukrštanjem dodatnih varijabli i dobijenih odgovora, stekao bi se mnogo detaljniji uvid u to kako različite socijalne grupe doživljavaju participaciju u Srbiji. Ipak, za takvo istraživanje potreban je veći broj saradnika i saradnica, što otvara prostor za buduća istraživanja autorke sa drugim zainteresovani licima.

DISKUSIJA REZULTATA

U ovom poglavlju predstavljena su pitanja koja su bila postavljena učesnicima i učesnicama istraživanja putem online upitnika (Google Forms), zajedno sa ponuđenim odgovorima. Takođe, prikazani su i rezultati za svako pitanje uz kratak komentar i zapažanja autorke.

Pitanje br. 4: Da li ste upoznati sa tim šta predstavlja prostorno i urbanističko planiranje? Učesnici i učesnice su pred sobom imali 4 ponuđena odgovora i mogli su odabrati jedan od njih. Potvrдно, odnosno sa "Da" odgovorilo je 47% učesnika i učesnica, dok je odgovor "Delimično" izabralo 45.3%. Opciju "Nisam siguran/sigurna" izabralo je 4.7% i "Ne" 3% ispitanika i ispitanica. Na osnovu odgovora možemo da zaključimo da je velika većina građana i građanki makar delimično upoznata sa tim šta pojmovi prostorno i urbanističko planiranje predstavljaju.

Pitanje br.5: Da li ste upoznati sa postojanjem Zakona o planiranju i izgradnji? Većina učesnika i učesnica izabrala je potvrđan odgovor, odnosno "Da" (72.2%), dok je nešto manje od trećine učesnika odgovorilo sa "Ne" (27.8%). Iako na prvi pogled deluje kao da je procenat onih koji su upoznati sa postojanjem najznačajnijeg Zakona koji reguliše ovu oblast visok, ipak trebamo biti svesni da nešto malo manje od trećine građana ne zna da postoji Zakon koji formalno uređuje oblast planiranja i izgradnje prostora naše države.

Pitanje br. 6: Da li znate da Zakon o planiranju i izgradnji definiše zakonsko pravo učešća javnosti u izradi prostornih i urbanističkih planova putem ranog javnog uvida, odnosno javnog uvida? Opciju "Da" izabralo je 63.6% učesnika, opciju "Ne" izabralo je 19.5%, dok je opciju "Nisam siguran/sigurna" izabralo 16.9% anketiranih. Iako je najveći broj građana i građanki upoznat sa zakonskim pravom učešća u procesu odlučivanja, ipak je zabrinjavajuće visok procenat onih koji ne znaju ili nisu sigurni (preko 36%) da li imaju pravo učešća u procesu planiranja.

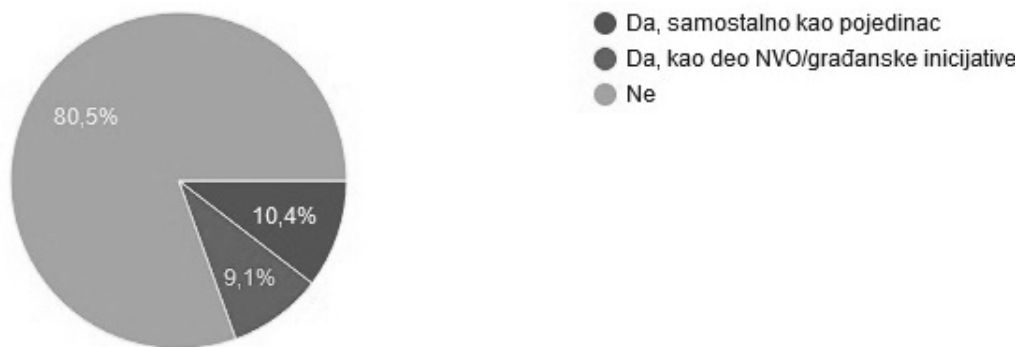
Pitanje br. 7: Da li znate da planski dokumenti sa priložima moraju biti dostupni na uvid javnosti i u elektronskom i u štampanom obliku (takođe u skladu sa pomenutim Zakonom)? Odgovor "Da" izabralo je 59.6%, odgovor "Ne" je izabralo 26%, dok je opciju "Nisam siguran/sigurna" izabralo 14.4% učesnika i učesnica. Zabrinjavajuće je da 40% građana i građanki koji su bili deo ovog istraživanja ne zna ili nije sigurno da li su planska dokumenta javna dokumenta, te da li su dostupni javnosti na uvid. Nepoznavanje fundamentalnih činjenica dodatno otežava participaciju koja i ovako nije u dovoljnoj meri zastupljena u našoj zemlji.

Pitanje br. 8: Da li znate da informacije o održavanju ranog javnog uvida/javnog uvida (mesto, vreme, rok i način podnošenja primedbi i dr.) moraju biti objavljeni na zvaničnim sajtovima, ali i u sredstvima javnog informisanja (dnevnim novinama)? Na grafikonu koji sledi, jasno se vidi da većina, odnosno 55.3% ispitanika zna da su informacije o mestu i vremenu održavanja javnog uvida javno dostupne, ali ipak nije zanemarljiv procenat onih koji do sada nisu imali saznanja o tome (27.2%). Takođe, 17.5% građana nije sigurno da li su informacije o mestu i vremenu održavanja javnog uvida dostupne široj javnosti.

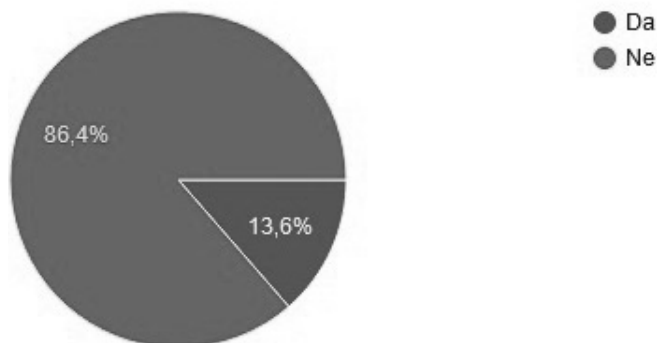
itanje br. 9: Da li ste nekada učestvovali na ranom javnom uvidu/javnom uvidu u neki planski dokument, odnosno uložili primedbe na planska rešenja, samostalno ili kao deo neke građanske inicijative?

U ovoj fazi istraživanja nije pravljen razlika između ranog javnog uvida i javnog uvida, jer je cilj ovog pitanja bio dobiti okviran dojam u to da li su ispitanici ikada učestvovali u bilo kojoj fazi izrade planskog dokumenta ili ne. U nekim budućim istraživanjima bilo bi korisno postaviti dva pitanja koja bi odvojeno razmatrala učesće tokom ranog javnog uvida i tokom javnog uvida. Na taj način bismo dobili precizniju sliku o tome koliko se često građani i građanke aktiviraju tj. uključuju na početku planskog procesa (rani javni uvid) ili na kraju kada je planski dokument izložen u obliku nacrt (javni uvid). Nažalost, 409 osoba odnosno 80.5% ispitanika nikada nije učestvovalo niti na ranom javnom uvidu, niti na javnom uvidu. Udeo onih koji su učestvovali kao pojedinci ili kao deo nevladinih organizacija i građanskih inicijativa (formalnih i neformalnih) približno je izjednačen i iznosi 10.4%, odnosno 9.1%.

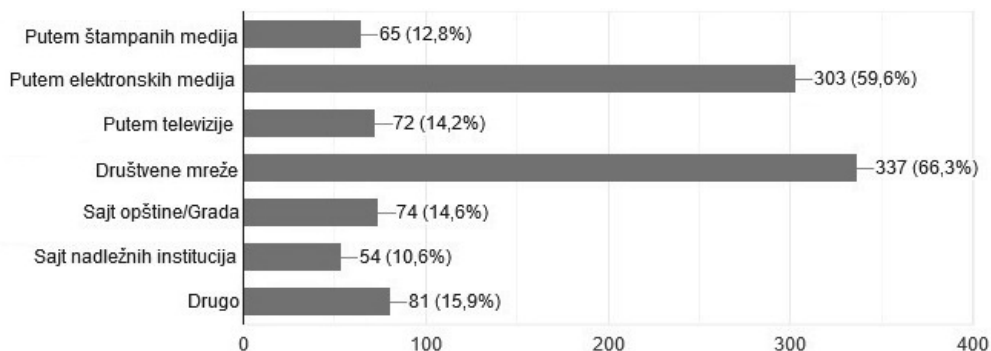
Pitanje br. 10: Da li ste nekada učestvovali na javnoj prezentaciji nekog planskog dokumenta?

Ukoliko se uporedi odnos broja građana koji su nekada tokom svog života uložili primedbe na neki planski dokument i onih koji su učestvovali na bar jednoj javnoj prezentaciji, jasno je da je situacija još nepovoljnija. Čak 86.4% ispitanika nikada nije učestvovalo na javnoj prezentaciji. U okviru pitanja br. 16 koje je bilo otvorenog tipa, i gde su učesnici bili pozvani da ostave svoje sugestije, komentare ili predloge za unapređivanje planskog procesa, mnogi su odabrali da taj dodatni prostor iskoriste za detaljniju elaboraciju svog odgovora u pitanju br. 10. Razlozi zbog čega zainteresovani građani nikada nisu učestvovali na javnim prezentacijama su raznoliki, ali najčešće se izdvajaju sledeći: pre svega, javne prezentacije se održavaju tokom radnih dana, tokom radnog vremena kada je najveći deo onih zainteresovanih na svom radnom mestu. Više ispitanika je navelo da bi zakazivanje javnih prezentacija u kasnijim popodnevним časovima ili tokom vikenda verovatno pružilo veću mogućnost učesća javnosti. Takođe, skrenuta je pažnja na određen stepen netransparentnosti i neadekvatnog načina obaveštavanja javnosti posebno na lokalnom nivou vezano za mesto i vreme održavanja javnih prezentacija, ali i perioda trajanja javnog uvida. Mnogi građani smatraju da bi se lokalni mediji i lokalne televizije trebali više koristiti u obaveštavanju javnosti o terminima javnih rasprava, dok bi o planovima nacionalnog značaja, poput Prostornog plana Republike Srbije trebalo izveštavati na televizijama sa nacionalnom frekvencijom, makar u pogledu mesta i vremena održavanja javne prezentacije i perioda održavanja javnog uvida.

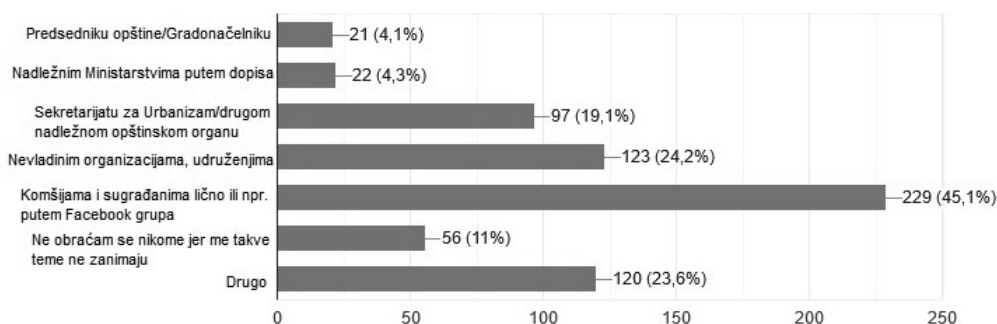

Pitanje br. 11: Da li imate poverenja u institucije nadležne za prostorno i urbanističko planiranje (npr. Ministarstvo građevinarstva, saobraćaja i infrastrukture, Urbanistički zavod, Sekretarijat za urbanizam, druge opštinske i gradske institucije nadležne za ove poslove itd.)? Analizom dobijenih rezultata primećen je visok stepen nepoverenja javnosti u nadležne institucije kako na lokalnom, tako i na nacionalnom nivou. Svega 2.8% građana i građanki odabralo je opciju "Da", dok je ubedljiva većina od 79.7% izabrala opciju "Ne". Izvestan stepen poverenja imaju oni građani koji su odabrali opciju "Delimično" (17.5%). U okviru pitanja br. 16, gde su građani dobili prostor da iznesu svoje sugestije, zabeležno je dosta komentara koji su objasnili ovako visok stepen nepoverenja u institucije. Pre svega, kao jedan od dominantnih faktora nepoverenja jeste prisustvo korupcije u javnim preduzećima, zatim veliki uticaj privatnog kapitala i investitorskog urbanizma na donošenje odluka, kao i nametanje privatnog interesa ispred javnog. Takođe, degradacija pravosudnog i obrazovnog sistema često su navođeni razlozi za nepoverenje u institucije. Određeni broj ispitanika i ispitanica smatra da je obrazovni sistem nazadovao poslednjih decenija, te da samim tim naše institucije ne raspolažu odgovarajućim stručnim kadrovima. Brojne afere u oblasti visokog obrazovanja su njihova prva asocijacija, te mnogi građani jednostavno više nemaju poverenja u prostorne planere, arhitekte, urbaniste i druge stručnjake koji izlaze iz visokoškolskih ustanova u Srbiji, i potom postaju zaposleni u javnim institucijama.

Pitanje br. 12: Kako se najčešće informišete o novim urbanističkim projektima ili donošenju planskih dokumenata koji se odnose na Vašu opštinu/Grad (moguće je odabrati više odgovora)? U okviru pitanja br. 12, građani i građanke su mogli da odaberu jednu ili više opcija u skladu sa najčešćim načinima informisanja o datoj temi. Sa priloženog grafikona jasno se uočava da su dva izvora informacija dominantna i daleko ispred svih ostalih ponuđenih. To su društvene mreže (Facebook, Instagram, Twitter) sa 66.3% ispitanika koji su odabrali ovu opciju i elektronski mediji (najčešće web portali različitih dnevnih novina i medijskih kuća) sa 59.6% ispitanika koji su odabrali ovaj ponuđeni odgovor. Mnogo je manji udeo onih koji biraju internet stranice opštine/Grada, odnosno nadležnih institucija kao odgovarajući izvor informacija, i za to najčešće navode da su njihovi web sajtovi često nepregledni, nepraktični za pretragu, neinteraktivni, kao i da se obaveštenja ne ažuriraju blagovremeno.

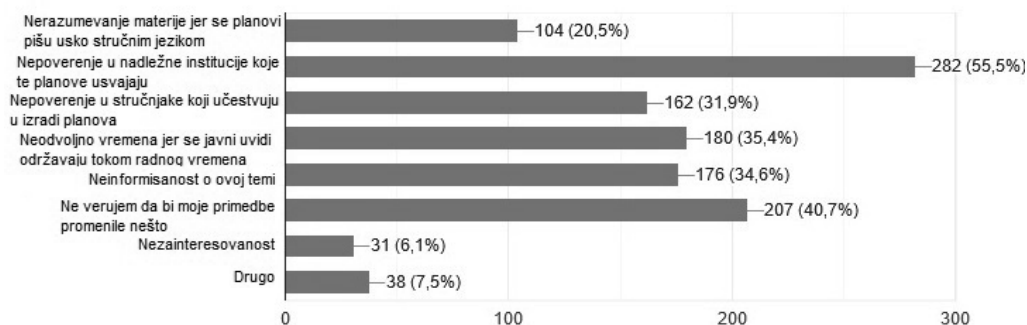
Pitanje br. 13: Ukoliko ste čuli da će se na teritoriji Vaše opštine/Grada započeti neki novi urbanistički projekat ili da se za Vašu opštinu usvaja novi prostorni ili urbanistički plan, kome se najčešće obraćate za dodatne informacije ukoliko Vam iz dostupne dokumentacije nešto nije jasno (moguće je odabrati više odgovora)? Jedna od pretpostavki koja je iskorišćena kao polazna hipoteza prilikom koncipiranja ovog istraživanja bila je da se građani i građanke često susreću sa njima nedovoljno jasnim obaveštenjima, stručnom terminologijom i opširnim tekstovima koje mogu naći u različitim odlukama, dokumentaciji priloženoj na ranom javnom uvidu, ili nacrtu planskih dokumenata kada su izloženi na javnom uvidu. Zbog toga jedan od ciljeva istraživanja bio je da se sagleda kome se građani i građanke u tom slučaju najpre obraćaju. Obradom rezultata došlo se do saznanja da se građani obraćaju upravo jedni drugima (45.1% ispitanika), i to najčešće zbog visokog stepena nepoverenja u institucije koje su zapravo nadležne da daju takve odgovore. Komuniciraju lično, ili putem društvenih mreža, najčešće putem Facebook grupa, tražeći bolje informisanje pojedince, i to najčešće one koje prepoznaju kao lokalne aktiviste i aktivistkinje, od kojih veruju da mogu dobiti dodatna pojašnjenja. Gotovo petina učesnika i učesnika (24.2%) se najpre obraća nevladinim organizacijama, a 19.1% ispitanika bi odgovor ili dodatnu informaciju/pojašnjenje zatražio od nadležnog Sekretarijata ili druge opštinske institucije.

Pitanje br. 14: Da li smatrate da nadležne institucije u Srbiji u dovoljnoj meri omogućavaju adekvatno učešće javnosti u procesu prostornog i urbanističkog planiranja? Na ovo pitanje potvrdno su odgovorile samo dve osobe od ukupno 508 ispitanika, odnosno svega 0.4%, dok je odgovor "Ne" izabralo 83% anketiranih. Preostali ispitanici su se opredelili za druga dva ponuđena odgovora: "Delimično" (10.7%) i "Nisam siguran/sigurna" (5.9%). Potencijali institucija nadležnih za oblast prostornog i urbanističkog planiranja u pogledu komunikacije i saradnje sa širom javnošću, zajedničkog donošenja odluka i transparentnog rada su mnogo veći od postojećeg stanja, te bi u narednom periodu trebalo raditi na "otvaranju" javnih institucija i izgradnji odnosa uzajamnog poštovanja i poverenja na relaciji javnost – institucije.

Pitanje br. 15: Šta Vas najčešće sprečava da se kao građanin/građanka aktivnije uključite u proces prostornog i urbanističkog planiranja (moguće je odabrati više odgovora)? Ispitanici su u okviru ovog pitanja imali mogućnost da izaberu jedan ili više ponuđenih odgovora ili da nakon izbora opcije "Drugo" unesu lične razloge. Među ponuđenim odgovorima, kao dominantan faktor koji sprečava građane i građanke da se aktivnije uključe u proces donošenja svakako jeste malopre pomenuto nepoverenje u nadležne institucije. Čak 282 osobe su označile nepoverenje u institucije kao osnovni razlog za neučešće. Nije zanemarljiv ni stepen nepoverenja u stručnjake koji učestvuju u izradi planskih dokumenata (162 osobe izabrale su ovaj odgovor kao jedan od osnovnih razloga). Kao dominantni faktori koji uzrokuju nizak stepen participacije izdvajaju se i nerazumevanje materije (104 osobe), slaba informisanost šire javnosti (176 osoba), kao i nedovoljno vremena (180 osoba). Nije mali broj ni onih koji smatraju da njihove primedbe na neki planski dokument ne bi mogle da promene nešto tj. da imaju ikakvog uticaja na krajnju odluku i ishod (207 ispitanika). Građani i građanke koji su izabrali opciju "Drugo" najčešće su navodili snažan uticaj politike na različite aspekte društvenog života, pa i

samo prostorno i urbanističko planiranje, (ne)sloboda medija, degradacija demokratskog uređenja društva, nizak stepen implementacije prethodno usvojenih planskih dokumenata i njihovih rešenja, nepoštovanje pravne regulative, korupcija, brojne afere itd. Takođe, veći broj građana naveo je da su planska dokumenta preobimna i da je za njihovo čitanje i razumevanje potrebno odvojiti onoliko sati koliko iznosi puno radno vreme, pa i više od toga. Obimni tekstovi, uskostručni termini i nerazumevanje materije odbijaju čak i one zainteresovane građane.

ZAKLJUČAK

Cilj istraživanja bio je ispitati stavove šire javnosti o mogućnostima učešća u procesu prostornog i urbanističkog planiranja u Srbiji. Zaključak je sledeći – građani i građanke nemaju poverenja u nadležne institucije, smatraju da je rad državnih organa netransparentan, postepeno gube poverenje i u stručnu javnost, a samim tim i da njihovo eventualno učešće u postojećem sistemu može u dovoljnoj meri uticati na konačan ishod. Rezultati dobijeni ovim istraživanjem moraju se shvatiti kao "crveno svetlo" i signal da su sistemske promene neophodne: 40% anketiranih ne zna ili nije sigurno da li su planska dokumenta javna dokumenta, 27.8% ne zna za postojanje Zakona o planiranju i izgradnji, više od 36% anketiranih ne znaju ili nisu sigurni da li javnost uopšte ima pravo učešća u procesu planiranja. Zatim, 79.7% osoba navodi da nema poverenje u nadležne institucije, 31.9% građana i građanki nema poverenja u struku, 83% smatra da nadležne institucije ne omogućavaju adekvatno učešće javnosti, 80.5% anketiranih nikada nije učestvovalo na ranom javnom uvidu/javnom uvidu, 86.4% nikada nije učestvovalo na javnoj prezentaciji nekog planskog dokumenta.

LITERATURA

Čolić, R., Mojović, Đ., Petković, M., Čolić, N. (2013). Vodič za participaciju u planiranju urbanog razvoja. Beograd: AMBERO consulting.

Maričić, T., Cvetinović, M., Bolay, J.C. (2018). Participativno planiranje u urbanom razvoju post-socijalističke Srbije. Podrška procesu urbanog razvoja. Beograd: EPFL, IAUS.

Petovar, K., Vujošević, M. (2008). Koncept javnog interesa i javnog dobra u urbanističkom i prostornom planiranju. Sociologija i prostor, 46, 179 (1), str. 23-51.

Stojić, B. (2020). Pozicije građana u razvoju i planiranju gradova – mogućnost građana da utiču na process izrade planskih dokumenata. Beograd: Regulatorni institut za obnovljivu energiju i životnu sredinu RERI.

Zakon o planiranju i izgradnji ("Sl. glasnik RS", br. 72/2009, 81/2009 - ispr., 64/2010 - odluka US, 24/2011, 121/2012, 42/2013 - odluka US, 50/2013 - odluka US, 98/2013 - odluka US, 132/2014, 145/2014, 83/2018, 31/2019, 37/2019 - dr. zakon, 9/2020 i 52/2021).